

Muhammed Es'ad Dede ve Şerh-i Ebyât-ı Mesnevi Adlı Mesnevî Şerhi

Ömer SEMİZ*

“Hak ile deli dîvâne, Hz. Muhammed (a.s.) ile ayık
ve aklı başında ol!”

Özet

Mesnevî şerhleri geleneği yüzyıllarca sürmüş ve her yüzyılda birçok Mesnevî şerhi çalışması yapılmıştır. Öyle ki Mesnevî şerhi yapıldıkça araştırmacılar tarafından incelemek için kategorilere ayrılması ihtiyaç hâline gelmiştir. Buna göre, tamamını şerh edenler, bir kısmını şerh edenler, ilk on sekiz beytini şerh edenler gibi kategorileri saymak mümkündür. Üzerine çalıştığımız Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî de Mesnevî'nin I. cildinin bir kısmına yapılmış şerhtir.

Çalışmamızda da Muhammed Es'ad Dede'nin hayatı, eserleri verildikten sonra, Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî'nin incelenmesine geçilmiştir. İlk olarak nüshalarının tavsifi ve metnin genel özellikleri verildikten sonra eserin şekil muhteva ve dil özellikleri hakkında bilgi verilmiş, kaynaklarından bahsedilip sonuç kısmıyla bitirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhammad Es'ad Dede, Mesnevi, şerh.

Muhammad Es'ad Dede and His Commentary on Mathnawi Named Şerh-i Ebyât-ı Mesnevi

Abstract

Mesnevi commentaries lasted for centuries, and many Mesnevi commentaries were made in every century. So much so that, as the commentary on Mesnevi was made, it began to be divided into categories to be scanned by researchers. Accordingly, it is possible to list categories such as those who annotated the whole, those who annotated some of it, and those who annotated the first eighteen couplets. In Şerh-i Ebyât-ı Mesnevi, which is the subject of great detail, a commentary of the first volume of Mesnevi was made.

* Doktora öğrencisi, semizomer2@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5812-4821

In our study, after giving the life and works of Muhammed Es'ad Dede, we started to examine Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî. First, after the description and general characteristics of the copies are given, information about the form, content and linguistic features of the work is given, its sources are mentioned and it ends with the conclusion.

Keywords: Muhammad Es'ad Dede, Mathnawi, commentary.

Giriş

Mevlâna deyince akla ilk gelen şeylerden bir tanesi “Mesnevî” adlı büyük hacimli yapıttır. Bu kıymetli başyapıtın yazıldığı dönemde ve sonraki yıllarda altın gibi kıymeti eksilmemektedir. Eserin kıymetini üzerine yapılan çalışmalardan da anlamaktayız. Mevlâna'nın kaleme aldığı ölümsüz eser birçok dile tercüme edilmiş, üzerine Farsça ve Türkçe başta olmak üzere şerhler yapılmıştır. Tercüme ve şerhler Mevlâna'yı daha iyi anlamak ve anlatmak maksadıyla birçok alim tarafından titizlikle çalışılmıştır. Bundan dolayı ki sadece bu esere yapılan şerhlerin sayısı 40'ı aşkındır (Özdemir, 2016: 461-502). Kimi şârih Mesnevî'nin tamamını şerh ederken kimi şârih ilk on sekiz beytini, bir diğeri sadece I. cildi şerh ederken, öteki I. cildin içinden belli beyitleri şerh yapmıştır. Her şârih Mesnevî deryâsına öyle ya da böyle dalmış, kimi deryânın ortasına kadar yüzerken kimisi deryânın kıyısında ayaklarını sokmuştur. Her şârih vakti, bilgisi ve ilgisi kadar şerh edebilmiştir.

“Kurân'dan sonra en fazla okunan kitap” denilen Mesnevî içinde barındırdığı didaktik unsurlarla tasavvufî manada yol gösterici olmuştur. Bundan dolayı her şârih bu eseri şerh ederken kaynak olarak ilk Kurân'a sonra da Hadis-i Şerîfe başvurmuştur. Mesnevî'nin içindeki bilgiler manevî yolu aydınlatmak içindir.

Parça parça yapılan şerhlerden eserin tamamına yapılan şerhlere kadar büyük bir literatüre sahip olan Mesnevî şerhleri, bu kadar popüler olan birkaç yapıttan biridir. O koca yığından biri de Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî ya da diğer ismiyle Şerh-i Mesnevî, Mesnevî'nin anlaşılması için Es'ad Dede tarafından kaleme alınan eserdir. Çalışmamıza konu olan bu kıymetli eser 19. ve 20. yüzyıllarda yapılan şerhlerdendir.

1. Muhammed Es'ad Dede (1259/1843-1328/1911)

Tâhirü'l-Mevlevî'nin ve Hüseyin Vassâf'ın hocası olan Muhammed Es'ad Dede'nin hayatı hakkında çok kapsamlı bilgiler bulunmaktadır. Özellikle en tafsilatlı ise öğrencisi Vassâf'ın Es'adnâme adında kaleme aldığı eserinde bulunmaktadır. Bu eserde doğumundan ölümüne, eğitim hayatından, tasavvufi yaşamına kadar mufassal bilgiler bulunmaktadır. Kemal İnal ve Nüzhet Ergun başta olmak üzere çoğu biyografik eserlerden Es'ad Dede hakkında birçok şey elde etmek mümkündür.

Muhammed Es'ad Dede 1257/1841'de bazı kaynaklara göre ise 1259/1843 yılında Selânik'te dünyaya geldi²⁹⁸. Es'ad Dede Selânik'te ticaretle uğraşan Recep Efendi ve ev hanımlığı yapan Hânuş çiftinin çocuklarından biridir. Üç kardeşi de babaları gibi ticaretle meşguldür. Öyle ki kurdukları şirket sadece Selânik'te değil, Manchester ve İstanbul gibi büyük şehirlerde ünlenmişti. Ailesinin bu zenginliğinden istifade eden Es'ad ilköğrenimini Selânik'te özel hocayla yaptı. Henüz genç yaşına rağmen Selânik'te bir rivayete göre Tahrîrât veya Maliye'de çalışmaya başlamış aynı zamanda tasavvufa yönelerek Bedevî şeyhî Osman Efendi'ye intisap ederek burada tasavvuf temellerini atmış bu zattan feyzlenmiştir. Ardından İstanbul'a giden Es'ad Dede burada Hoca Şevket Efendi'den sonra da Gelibolulu Âdil Efendi'den dini ilimler tahsil ederek her iki hocadan da icâzetle şereflendirilmiştir. İstanbul'da Fatih civârında Çayırılı Medresesi'ne yerleşen Es'ad Dede Medrese'nin tadilata girmesinden dolayı ikamet ettiği yerin yanında bulunan Tahir Ağa tekkesi ocağındaki hücrede yaklaşık bir yıl kalır. Medrese tadilatı tamamlanınca yeniden oraya dönmüştür (Vassâf, 1921: 3-9).

Bu arada Medrese'de bulunduğu süre zarfında Şeyh Temîmî, Hoca Abdülkerim Efendi, Şeyh Şetvân Efendi, Mağribî Şeyh Mustafa Efendi gibi âlimlerden çeşitli tasavvufi kaynaklar okumuş ve bu hocalardan oldukça istifade etmiştir. Bu yıllarda Yenikapı Mevlevihânesi şeyhî Osman Selahaddin Dede'ye intisap ederek Füsûsü'l-Hikem ve Mesnevî okuyarak kendini daha da geliştiren Es'ad Dede aynı zamanda Tunuslu Mustafa Efendi'den de Fütühâtü'l-Mekkiyye derslerini alıyordu (Tatçı-Kurnaz, 2003: 469-470).

Ardından Eskişehir Mevlevihânesi şeyhi Hasan Hüsnü Dede'nin yanına Mesnevî okumak için giden Es'ad Dede Mesnevî-yi Şerîf icâzetnâmesi yanında

²⁹⁸ Buradaki 1257-1259 karmaşası Hicri ve Rûmî tarihlerinden kaynaklı olabilir. Hüseyin Vassâf'ın Es'adnâmesindeki "Selânik tüccârından ve avdetilerden Receb Efendi'nin sulbünden Hicri 1259/Rûmî 1257 târihinde dünyaya gelmiştir." (2013: 46). Bu cümleye göre bazı kaynaklar Rûmî yılını bazı kaynaklar Hicri yılını esas alıyor olabilir.

Hüsnü Dede'den Mevlevî hilâfetnâmesi almıştır. Osman Selâhaddin Dede'nin öğrencisi olan bestekâr Zekâî Dede'den de faydalanmıştır. Mevlevî icâzetnâmesi yanında Çiştîyye, İdrîsiyye ve Şâzeliyye tarikatlarından da icâzetnâme almıştır. Osman Şems Efendi Nakşî, Kâdirî ve Halvetî-Şa'bânî icâzeti vermiştir. Bununla birlikte Sühreverdiyye ve Cezûliyye tarikatından da icâzet almıştır. Halep âlimlerinden Yâsin Efendi Tâhir Ağa dergâhında bulunduğu zaman Es'ad Dede'nin Ekberîyye mektebine intisâb etmesine yardımcı olmuştur. Es'ad Dede nerdeyse tüm tarikatlardan icâzetnâme almıştır (Vassâf, 1921: 3-9; Ceyhân: 179-180; Ergun, 1936: 1317-1318).

Uzun yıllar yaşadığı Fatih civârındaki Çayırli medresesinde birçok ilim tahsil etmiş ardından Dâvut Paşa ve Aksaray'da Mahmûdiyye rüşdiyelerinde aynı zamanda da Numûne-yi Terakkî Mektebi'nde Farsça hocalığı yapmıştır. Numûne-yi Terakkî Mektebi'nden yaşlılığından dolayı ayrılmıştır. Emekli olsa dahi öğrenmeyi ve öğretmeyi bırakmayan Es'ad Dede, kimi mescidlerde Mesnevî başta olmak üzere Fusûsü'l-hikem ve Gülşen-i Râz eserlerini okutmuştur. Hatta ölümüne yakına kadar bu ilmî cereyânı devâm etmiş talebelerini ilmî zevk tazyikinden mahrûm bırakmamıştır. Mevlevîhâne yangınından kısa süre önce Yenikapı'ya yerleşen Es'ad Dede bu yangında biriktirdiği birçok kitabını kaybetti. Buradan sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevihanlığına atanan Es'ad Dede ikâmet ettiği medreseden ayrılarak mezkûr mevlevîhâneye yerleşti. Burada bir süredir çektiği basur ve göğüs hastalığı ileri seviyeye varınca 9 Ağustos 1911'de dâr-ı dünyâdan dâr-ı bekâyâ göçmüştür. Daha sonraları mevlevîhânenin yıkılarak mektebe dönüştürülmesi üzerine Es'ad Dede'nin kabri taşınarak Fatih'teki Tâhir Ağa Tekkesi'ne nakledilmiştir (Vassâf, 1921: 3-9; İnal, 1969: 328-329).

Hüseyin vassâf, Ahmed Avni Konuk, Tahirü'l-Mevlevî gibi kendinden sonra da mirasını yaşatacak önemli şahsiyetler yetiştiren Es'ad Dede öğrencilerine ilmi yaymayı, öğrendiklerini aktarmayı öğütlemiştir. Ahmed Avni Konuk ve Tahir Olgun hocalarının izinden giderek Mesnevî'yi şerh etmişlerdir. Es'ad kitap aşığı bir mütefekkidir öyle ki Yenikapı Mevlevîhânesindeki kendi eserleriyle birlikte birçok kitabı yansa da 1000'e yakın kitabını yangından evvel Bayezid Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Yangından arda kalanları da vefâtından sonra satılmıştır (Ergun, 1936: 1317-1318; Tatçı-Kurnaz, 2003: 469-470).

Es'ad Dede'nin birçok eseri vardır.

Nümûne-i Kavâid-i Fârisî-Tevhidnâme: 294 beyitlik bir şiirdir. Eserin matlaı; “Görünen cümle eşyâdan Hüdâ'dır / Sakın sanma anı senden cüdâdır”. *Usûl-i Tarikate dair bir risâle-Maâda dair risâle-Istılâhât-ı Sûfiyye*: Alfabetik olarak

düzenlenmiş bir tasavvuf ile alakalı sözlük. Ancak yangınlarda bu eser yok olmuştur. *Divançe*: Es'ad Dede'nin şiirleri bir divançe oluşturacak kadardır ancak bu eser de yangında yanan kitaplardandır. Şiirlerini bir kısmını Hüseyin Vassaf Esadnâme eserinde vermiştir. *Ziyâu'l-kulûb Tercümesi*: Bu eser, Seyh İmdâdullah'ın Ziyâu'l-kulûb adlı Farsça eserinden tercümedir. *Molla Câmi'nin Tarîk-i Hâcegânî'ye dair eserinin tercümesi-Cevâhir-i Aynî adlı eserden tercümeler*-Hz. Ömer'in oğlu hakkındaki hadd-i ser'îye dair Farsça bir eserin tercümesi-Mesnevî-i Şerif Tercüme ve Şerhi: Mesnevî'nin ilk cildinin beş yüz altmış altı beytinin tercüme ve şerhidir. *Ebû Said Ebu'l-hayr'ın Rubâiler'inin tercüme ve şerhi-Mesnevî'nin ilk beytinin şerh-Kasîde-i Tâiyye'nin ilk beytinin şerhi-Molla Câmi'nin Rubâiler'inin şerhi* (Öktay, 2008: 51; İnal, 1969: 328-329).

2. Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî

2.1. Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî ve Nüshalarının Tavsifleri

Muhammed Es'ad Dede'nin kaleme aldığı Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî'nin biri 87 varak diğeri 172 varak olmak kaydıyla iki nüshası vardır. İkisi de Konya Mevlâna Müzesinde bulunmaktadır. 87 varak olan ilk nüsha Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları, nr. 5793'te bulunmaktadır. 26,1 x 18,4 cm. ebatlarında olan bu eserin dışı ebrû kaplı, sırt ve kenarları meşin, mıklepli, mukavva ciltlidir. Hattı fazla okunaklı olmayan rik'adır ve satırları ise çeşitlidir. Beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı sayfalarda derkenar bulunmaktadır.

Baş: “Bismillâhirrahmânirrahîm vemâ tevîkî illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm. Bişnev in ney çün şikâyet mî küned / Ez cüdâyîhâ hikâyet mî küned”.

Son: “Ân kelimesi mutlaka işâret içündür ki müşârunileyh mübhem olsun kes gibi ve gerek mu'ayyen olsun zîd gibi”.

İkinci Nüsha ise yine Konya Mevlâna Müzesi Yazmaları, nr. 5792'de bulunmaktadır. 172 varaktan oluşan bu eser 29,2 x 20,05 cm ebadlarındadır. Kırmızı bez kaplı olup sırtı meşin mukavva ciltlidir. Sayfa kalınlığı normal ve sayfalar krem renklidir. Yazı çesidi rik'a, yazı okunaklı ve düzgün, satırı ekseri 22-23 arasında değişmektedir. Mesnevî beyitleri kırmızı mürekkeple yazılmış, sayfa kenarlarında derkenarlar bulunmaktadır. Bunların bazıları da yine kırmızı, kimi zaman da yeşil mürekkeple yazılmıştır. İlk yaprakta eserin ismi, kaç adet yazıldığı, müellifi, müellifin doğum ve vefat tarihleri ile Neyzenbaşı Halil Can'ın hediyeleri olduğu not düşülmüştür. Müsvedde hâlinedir. 155a'dan sonra gelen üç sayfanın numarası yoktur ve burada Es'ad Dede'nin *Hicâza gittiği sıralarda yolunun Şam*

ve sonrasında Beyrût'dan geçerken Emînü'l-Hûri isimli bir âlimle karşılaşması anlatılmaktadır. Üçüncü sayfanın sonunda ise “Misâl-i şâhâne: Muhammed Es'ad Dede Hazretlerinin rûhları şâd-ı handan olsun” yazmaktadır. Sayfalar farklı bir fon üzerinde bulunduğundan sonradan yapıştırılmış görünümü arz etmektedir. 140. varakta da biri Farsça biri Türkçe iki beyit bulunmaktadır. Bu Türkçe beyit Farsça beytin tercümesi niteliğindedir.

Baş: “Bismillâhirrahmânirrahîm ve bihî neste'inü. Bisnev in ney çün sikâyet mî küned / Ez cüdâyihâ hikâyet mî küned. Evvelâ ma'lûm ola ki Mesnevî-yi Şerîf bahr-i remeldendir”.

Son: “bu zümre-i 'ibâd şol tâ'ife murâddır, kendisine muhtasar olan Rabb'i tanıdı ve kendi Rabb'ini”.

Eser Mesnevî'nin ilk cildinin 373 beytini şerh etmektedir. İlk beytini kapsamlı şekilde şerhi yapılmış lakin 19. beyte kadar başka beytin şerhi yapılmamıştır. 19. beyitten 308. beyte kadar olan kısımda tespit edebildiğimiz kadar 58, 59, 154, 155, 156. beyitlerin şerhi yapılmamıştır. Daha sonra da 309'dan 508'e kadar olan beyitlerle 537. beyitlerin şerhleri bulunmamaktadır. Aynı zamanda bu nüshada bir varak da görünmemektedir. 4. varaktan 6. varığa geçilmektedir. Beyitlerin karşılaştırılması Tanyıldız'ın Doktora teziyle yapılmıştır. Bundan dolayı farklılık gösterebilir lakin Muhammed Es'ad Dede yaklaşık olarak 373 beyit şerh etmiş gözükmektedir. Kaynaklar I. cildin 360 beytinin şerh edildiğini söylemektedir (İnal, 1969: 329). Eser son olarak 576. Beyit olan *Bîhiss u bîgûş u bî-fikret şevîd / Tâ hitâb-ı irci'î râ bişnevîd* şerhi tamamlanmadan bitmektedir.

2.2. Eserin Şekil, Muhteva ve Dili

Eser şekil itibarıyla mensûr-manzûm karışık bir eserdir. Eserin büyük çoğunluğu mensûrdur. Mensûr kısımlar genellikle manzûm kısımların açıklaması mahiyetindedir.

Bend bügsil bâş âzâd ey püser

Çend bâşî bend-i sîm ü bend-i zer

(Bend) çend vezninde bâğ ve bukagı ma'nâsınadır ki kayd ta'bîr olunur, bunda murâd ta'alluk-ı ma'nevîdir ki kuruntu ta'bîr olunur. (Bügsil) bâ tahsîn-i lafz ve tekâmîl-i vezn içündür, (güsîl) gûsîhten

masdarından emr-i hâzırdır, güsîhten kâf-ı Fârisî ile müte'addî ve lâzım olarak isti'mâl olunur...(15b).

Eserde mesnevî beyitleri dışında da manzûm parçalar bulunmaktadır. Bu şiirler Mesnevî beytini şerh ederken başka kimselerin şiirleri olduğu gibi, bir yerde de Es'ad Dede'nin öğrencisi Hüseyin Vassâf'ın Es'ad Dede'nin şerhini öven manzûm parçası bulunmaktadır.

...esrârı setr etmektir ki hikmet nâ-ehil olanlara mûcib-i sıklet ve maraz-ı inkârlarına bâ'is-i vefrettir. Hâfız:

Bâ müdde'î megûyîd esrâr-ı 'aşk u rindî

Tâ bîhaber bimîrdâz derd-i hod perestî

Yüsâ 'iülnî 'an sırrı Leylâ radedtühüm

Bi-'amyâ'î 'an Leylâ bigayri yakın

Yekulûne habirnâ fe'ente emînuhâ

Vemâ ene habbertuhum biemîn [71a].

Hüseyin Vassâf'ın ise

Mahzen-i 'ilm ü kerâmettir bu şerh-i Mesnevî

Kâşif-i esrâr-ı vahdettir bu şerh-i Mesnevî

Şârih-i 'âlîsi memdûhü's-siyem Es'ad Dede

Matlab-ı ehl-i basîrettir bu şerh-i Mesnevî

Kenz-i 'irfân-ı nübüvvetten çıkarmıs cevheri

Zînete bag-ı hüviyyettir bu şerh-i Mesnevî

Tâlib ü râğıplara ders-i hakayık verem

Rehber-i râh-ı hakikattir bu şerh-i Mesnevî

Der ki 'irfân u aşkıñ kemteri Vassâf'a

Bâ'is-i 'aşk u muhabbettir bu şerh-i Mesnevî [14b].

Şiirleri bu maddeye örnek gösterilebilir.

Mesnevî dışında kalan manzum kısımların da ekserîsi Farsça olmakla birlikte eserin içinde Türkçe ve Arapça manzum parçalar da bulunmaktadır. Farsça:

Berev ez hâne-yi gerdûn peder u nân-ı matlab

Ki in siyeh kâse der âhir beküsed mihmân râ [16b.]

‘Âşiki ger zîn sürû verzân serest

‘Âkibet mârâ bedân sû rehberest [17a].

Arapça;

Kün ganiyye’l-kalbi ve’kna’ bi’l-kalîl [17a].

Müt velâ tatlûb me’âsen min le’im

Türkçe olarak da yukarıda verilen Hüseyin Vassâf’ın şiiri örnek gösterilebilir.

Arapça, Farsça kelime ve kelime gruplarının çok olduğu bir eserdir. Beyitleri açıklarken kullandığı ayet ve alıntılar dışında da şârih kelimelerin çoğunu Arapça ve Farsçadan seçmiş ve eser anlaşılması güç hâle gelmiştir.

...ve ‘âlem-i kudsten müfâratat buyurup bu ‘âlem-i ibtilâda zabt u bast ihtimâlî de vardır ki müşâhedetü’l-ebrâr beyne’t-tecellâ ve’l-istitâdır ve tecellî-yi Hak te’âlâya nihâyet ve pâyan olmadığı gibi ve tâ’ife-yi ‘aliyyeniñ dahi zevk u şevk u iştiyâklarına dahi nihâyet yoktur. [4b].

...evvelâ ma’lûm ola ki bu beyt-i lâtifte iki ihtimâl mevcûddur birincisi temme-yi pend ve nasihat-ı ‘Îsâ ‘aleyhi’s-selâm olmaktadır ikincisi cenâb-ı pîr-i dest-gîr tarafından müridân ve tâlibâna nush u pend olmaktadır ve takdîri tir bed gümân vasf-ı terkibîdir fi’l-asl gümân bed idi kerden masdarınınñ mukaddem mef’ûlüdür ve bed gümânîde ve hırs âverîde yâlar masdariyedirler [51a]

Eser ilk olarak besmele ile başlar ardından Mesnevî’nin ilk beytiyle devam eder. Burada mukaddime kısmı bulunmaz direk olarak şerhe geçilir. Çok kapsamlı ilk beytinden sonra *Temhîd-i Mukaddime-i Ebhâs-ı Âtî* başlığıyla devam eden eser buradan sonra tekrar beyit ve hikâyelerin şerhine devam eder.

2.3. Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî’nin Şerh Metodu

Şârih birçok Mesnevî şerhinde olduğu gibi klâsik şerh metodunu kullanmıştır. Bu şerh metodunda şerh edilecek metin verilmiş ve sonra açıklaması yapılmıştır.

Kıssa-yı rencûr u rencûri bihând

Ba’dezân der pîş-i rencûreş nişând

Kıssa-yı rencûr takdîri kıssa-yı kenizek-i rencûr rencûr olan câriyenin kıssasını ve rencûrî rencûrî-yi hîş takdîrindedir ve kendisinin rencûrluğu kıssasını ya'nî câriyeye olan ta'aşşuk kıssasını bihând hânden masdarından mâzidir okudu ve tahrîr etti rencûreş tabîb-i İlâhiye râcî'dir nişând nûnun kesriyle nişânden masdarından mâzi ga'ibtir oturttu ma'nâsınadır kıssa-yı rencûr ve rencûrî bihând rencûr olan kenizekin kıssasını ve kendisinin kenizeke olan ta'aşşuku kıssasını tahrîr etti ba'dezân der pîş-i rencûreş nişând andan sonra rencûrun nezdinde tabîb-i İlâhiyi oturttu [57b].

Es'ad Dede beyitlerin kimisini çok kapsamlı kimisini de kısaca şerh etmiştir.

Bisnev in ney çün şikâyet mî kuned

Ez cüdâyiha hikâyet mî kuned

Evvelâ ma'lûm ola ki Mesnevî-yi Şerîf bahr-i remeldendir ve bahr-i remel fi'l-asl sekiz kere fâ'ilâtündür ve on yedi kısma müinkasımdır ki resâ'il-i 'arûzda best u tafsîl olunmuştur ve ebyât-ı Mesnevî-yi Şerîf mezkûr on yedi kısımdan ba'zısı müseddes maksûr ve ba'zısı müseddes mahzûf vâki' olmuştur ve makzûf ve maksûrun miyânında tefâvüt ve fark oldur ki kasr 'illeti cüz'ün âhîrinde olan sebep-i hafîfin sâkitini hazf ve müteharrikini sâkin kılmaştır bu takdirce fâ'ilâtünden nûn isbat ve tâ sâkin kılındıkta fâ'ilât kalır ki fâ'ilât maksûr tesmiye olunur ve hazf 'illeti cüz'ün âhîrinde olan sebep-i hafîfi hazfe derler ki fâ'ilâtünden tûn sâkit oldukça fâ'ilâ bâkî kalır yerine fâ'ilün lâfzını getirirler zîrâ fâ'ilâ bîma'nâ bir lâfz-ı mühmeldir ve ehl-i 'arûzun 'âdât-ı me'lûfedendir ki 'ilel ü zihâfâtdan hâsıl olan elfâz-ı gayr-ı me'nûseyi hemvezni olan elfâz-ı me'nûseye tahvîl ve tebdîl ederler ve buña dahi fâ'ilün mahzûf derler [1b]

Şârih beyitleri açıklarken bazen mısrayı bazen de kelime grubunu tekrar ederek açıklamasını yapmıştır.

Der hitâb-ı âdemî nâtık büdi

Der nevâ-yı tûtiyân hâzık büdi

(***Der hitâb-ı âdemî***) hitâb-ı âdemî masdarın mef'ûlüne izâfeti kabîlindendir âdemîde yâ nisbet içündür, (***nâtık***) söyleyici ve gûyende ve mütekellim büdi bûdinin muhaffefi yâ hikâye-yi kâl-i mâzî edâtıdır (***der nevâ-yı tûtiyân***) nevâ-yı tûtiyân izâfeti lâmiye, (***nevâ***) hevâ vezninde

mutlak nagme ve âhenk ve âvâz ma'nâsınadır gerek insân ve gerek mürgân nagmesi olsun bunda ahîr murâddır, (**hâzık büdi**) kemâliyle mâhîr idi [114a].

Aynı zamanda bazı kelimelerin açıklamasında kendinden önceki şârihlerin açıklamalarını söyleyerek şerhini genişletmiştir.

*Bisnevî ney fâ'ilâtün, çû şikâyet fâ'ilâtün, mîküned fâ'ilün; ez cüdâyî fâ'ilâtün, hâ hikâyet fâ'ilâtün, mîküned fâ'ilün.) hulâsa-yi ma'nâ-yı beyt-i şerîf diñle bu nâyî ne keyfiyetle şikâyet ediyor Nâyîñ şikâyeti hakikatten şikâyet degildir belki şikâyet sûretinde ayrılıkları hikâyettir **Cenâb-ı Ankaravî** kuddise sırruh dahi şikâyeti hikâyete takdîmiyle şerh buyurdular ve lâkin nüсах-ı matbû'ada sehv vâki' olmuşdur müte'addid nüсах-ı mu'tebere-yi kalemiyeye mürâca'at ettim, 'ibâresini şu vechile buldum işte bu ney nice şikâyet eder şikâyet değil belki cüdâlıklardan olan sergüzeştin hikâyet eder kezâlik **Bursevî İsmâ'il Hakkı** hazretleri nüсах-ı kadîmede şikâyet hikâyetten akdem olduğunu ve hikâyet mukaddem olan nüshalar sehv olduğunu iddi'a buyururlar (tafsîl) hazret-i Âdem dedeniñ mürîdi **Perzinli(Prizrenli) 'Alî Dedeniñ Osmân b. 'İsâ el-Mevlevî** ki huzûr-ı Cenâb-ı Mevlâna min-küllî'l-vücûh Mevlâna Mesnevî-yi Şerîfi yazanlardan biri idi türbe-yi sa'âdette mevcûd olan nüshasından tashîh eylediği Mesnevî-yi Şerifte ve Cenâb-ı Hüsâmeddîn Çelebi kuddise sırruh mahdûmu için yazdırmış olduğu nüshada mısra'-yı evvelde şikâyet ve sâni'de hikâyetdir ve kezâlik yirmi kadar nüсах-ı mu'tebere-yi kadîmede ki tafsîli sadâ'ı mûcibdir böylece vâki' buldum ve nüсах-ı mezkûrde in neydir ez ney degildir ve in ney ile kendi zât-ı sa'âdetlerine işâret buyururlar ve hikâyet mukaddem olan nüshaya su'âl vârid olup ve cevâbıyla ref' olur ise de def'i ref'den evlâdır kâ'idesi de bu nüshayı mu'teber kılar ve cenâb-ı pîr-i destgîr kaddesallâhu bisırrihi'l-münîriñ...[4a]*

2.4. Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî'de Kullanılan Kaynaklar

Mesnevî uzun soluklu ve kaynağını Kur'ân, hadis gibi İslâmî unsurlardan alan bir eserdir. Bu eserin içindeki çoğu hikâyeleri de anlamaya çalışırken ekserî İslâmî kaynaklara başvurulması elzemdır. Mesnevî'de geçen her bir cümle, her bir hikâye İslâmî temele dayandırılır. Bundan dolayı da şârih âyet, hadis, peygamber kıssaları, menkıbeler, gibi İslâmî nitelikteki kaynakları bilmek zorundadır. Bunun yanında eseri şerh ederken toplumun bir parçası olan atasözleri, deyimler, kelâm-ı

kibârlar ve toplum önderleri olarak nitelendirilen âlimlerin sözlerinden yararlanırlar. Bir şeyi anlamak kadar anlatmak da çok önemli olduğundan bu kaynaklarla iç içe olmalı ve kullanmalıdırlar. Bundan dolayıdır ki her Mesnevî Şerhî'nde olduğu gibi incelediğimiz Muhammed Es'ad Dede'nin şerhinde de bu kaynaklara rastlamak şaşılabilecek bir durum değildir.

2.4.1. Ayet ve Hadis

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere yazılırken Kur'ân temelinde yazılan bir eserin onu anlama gayreti gösterirken Kur'ân'dan faydalanılması çok doğal bir durumdur. Bundandır ki mezkûr eserde de ayetlere rastlamaktayız. Nitekim;

Kavlühü bîhiss u bî-gûş ilâ âhirihi ya'nî yâ eyyetühe'l-nefsü'l-mutma'innetü irci'î ilâ rabbike râziyeten merziyyeh fe'dhulî fî 'ibâdî fe'dhulî cennetî hitâbını fikir ve havâss-ı insânî ta'tîl oldukça istimâ' kabil degildir bu sûrette fikir ve histen mu'attal olmak gerektir ki bu hitâbı işitesin ve âyet-i celîleniñ ma'nâ-yı münîfi şudur ki ey 'ibâdet ile mutma'inne olan nefis kendi Rabb'îñ cânibine Rabb'înden râzı olmuş olduğun hâlde rücû' et ki Rabbin sana cezâ-yı hüsn verecektir...[171b].

Hadis ve ayet bazen birlikte verilerek hadisin kaynağını da belirtmiştir.

Çünkü bir 'avret fi'l-i şenî'den hacl ve şermsâr oldu Hudâ-yı müte'âl anın sûretini mesh eyledi ve anı zühre eyledi, bu 'avretiñ zühre olmasında 'ulemâ' ihtilâf eylemişlerdir **vemâ ünzile 'ale'l-melekeyni bi-bâbile Hârûte ve Mârût**²⁹⁹ âyet-i kerîmesiniñ tefsîrinde müfessirîn bu kıssayı her biri bir türlü hikâye kılmışlardır ve bu 'avretin seb'a-yı seyyâre olan zühre olduğuna ekserisi ka'il degillerdir ve ba'zıları seb'a-yı seyyâreden olan zühre bu 'avrettir demişlerdir ve bu da'vâya hazret-i risâletpenâh sallâllahu 'aleyhi ve âlihi ve sellem zikri âti hadîsini sened getirmişlerdir ki **Câmi'-i Sagirde** mestûr hadîs sahîhtir Cenâb-ı Rasûl-i ekrem ve nebî-i muhterem zühre yıldızını gördükte le'anallahu zühraten fe'innehâ hiye'lletî fitnetü'l-melekeyni Hârûte ve Mârût buyururlardı bu **hadîs-i şerîfi İmâm-ı Suyûtî hazret-i 'Alî** kerramallahu vechehden rivâyet eylemiştir Sâhib-i Teysîr Teysîr nâm tefsîrinde buyurur ki cenâb-ı Hudâ seb'a-yı seyyâreyi semâvât ile birlikte yarattığı gibi zühreyi de yarattı cenâb-ı Rabb-i müte'âl Hârût ve Mârûta gelen zühre nâm 'avreti mesh eyledi âsumâna ism-i a'zâm kuvvetiyle çıkardı âsumânda el-'ân

²⁹⁹ “Çünkü insanlara sihri, Bâbil'de iki meleğe, Hârût'la Mârût'a indirileni öğretiyorlardı (Bakara/102).

mu'azzebdir veyâhût sâ'ir memsûhât gibi nâra mülhaktır ve ehl-i hadîsiñ le'anallahu zühreten fe'innehâ hiye'l-letî fitnetü'l-melekeyni Hârûte ve Mârût rivâyet eyledikleri hadîste olan la'net isimlerinin tevâfukundan neş'et etmiştir [161a].

2.4.2. Peygamber Kıssaları

Peygamber kıssaları en az ayet hadis kadar başvurulmuş kaynaklardan biridir. Kıssalar beyti açıklamak için önce uzun uzun anlatılır. Daha sonra da kıssadan hisse olarak beyitte açıklanarak beytin vermek istediğini vermeye yardımcı olur.

Görmez misin ki cenâb-ı Mûsâ salâvâtullahi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi hazretleri kable fenâ-yı etemm bakıyye-yi cüz'iyye ile rü'yet taleb ettiklerinde len terânî cevâb aldılar vaktâ ki cenâb-ı zü'l-celâl cebel-i Tûr'a tecellî kıldı felemmâ tecellâ Rabbuhu lilcebeli ce'alehu deken ve harra Mûsâ sa'ika cebel-i Tûru medkûk eyledi ve cenâb-ı Mûsâ 'aleyhi's-selâm peygamber-i 'ulü'l-'azm iken göğsü üzere düştü ifâkat buldukta kale tûbtü ileyke yâ Rabbi saña tevbe ve rücû' ettim dedi ve 'accelete's-su'âl buyurdu ve kezâlik kavm-i İsrâ'îl cenâb-ı Mûsâ'ya len nü'mine leke hattâ nerallahe cehraten dediklerinde anları sâ'ika ahz etti şu vechile ki cenâb-ı Hudâ Mûsâ 'aleyhi's-selâma nâstan li-eclî'l-i'tizâr 'an 'ibâdihî bi'l-'acel bir gürûh götürmesini emir buyurdu cenâb-ı Mûsâ salâvâtullahi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyh... [72b-73a].

Peygamberlerin hayatından ve kıssalarından bahsedilirken önemli şahsiyetlerin rivâyetlerine de başvuran Dede eserinde önemli kişilere de aynı zamanda atıfta bulunmuştur.

...ya'nî yâ Rabbe'l-'âlemîn, baña sâlihînden bir ogul ihsân eyle ve biz İbrâhîm 'aleyhi's-selâm'ı bir gulâm-ı halîm ile tebşîr eyledik ve cenâb-ı Hakk te'âlâ fedâyı fedeynâhu bizibhin 'azîm kavli-i şerîfiyle gulâm-ı halîm-i mübeşşere olduğunu beyân buyurdu ve cenâb-ı İbrâhîm 'a.m. ancak İshâk ile tebşîr olundu zîrâ cenâb-ı Hakk te'âlâ ve beşşirnâhu bilshâk buyurdu ve burada gulâm-ı halîm buyurdu ve bu vak'a cenâb-ı İbrâhîm 'aleyhi's-selâm hazret-i Hâceri kable't-tezevvüc idi ve İsmâ'il ('a.m.) dünyaya gelmiş idi ve Kur'ân-ı 'azîmü's-şânda hazret-i İshâkdan mâ'adâ bir veled ile tebşîr yoktur ve bundan hazret-i İshâk ('a.m.) cenâb-ı İsmâ'il ('a.m.)dan ekber olduğu münfehim oldu ve kavli-i sâni ki zebîh İsmâ'il ('a.m.) olduğudur ve anlarıñ sened ve istidlâlleri ashâb-ı güzîn rıdvânullahi 'aleyhim ecma'ından Ebû Hureyre ve Ebû't-tufeyl ve Âmir bin Vâsile zebîh cenâb-ı İsmâ'il 'aleyhi's-selâmdır buyurdular ve hazret-i

‘Ömer ve ibni ‘Abbâstan dahi zebîh cenâb-ı İsmâ’îl olduğu rivâyet olundu ve tâbî’inden Sa’id bin Müseyyeb ve Sa’bî ve Yusuf bin Mihran ve Mücâhid ve Rebî’ bin Enes ve Muhammed bin Kâ’bü’l-Karzî ve Kelbî ve ‘Alkameden kezâlik zebîh hazret-i İsmâ’îl ‘aleyhisselâm olduğu rivâyet olundu ve bu hüküm ile hâkim olan zevât-ı kirâm şu vechile ihticâc ettiler ki cenâb-ı Hudâ hazret-i İsmâ’îl ‘aleyhi’s-selâmı sabr ile vasf buyurdu ve İshâk ‘aleyhi’s-selâm’ı sabr ile tavsîf etmedi... [99b-100a].

2.4.3. Menkıbeler

Menkıbeler de Peygamber kıssaları gibi önemli kimselerin başından geçen olayların anlatıldığı hikâyelerdir. Bu önemli kimselerde peygamber-i zişân ile aynı zamanda yaşamış kimseler olabileceği gibi din âlimlerinden de kimseler olabilir. Aşağıda verilen metin hazret-i Hızır ile hazret-i Musâ aleyhisselâm’ın karşılaşmasının anlatıldığı bir hikâyeyi menkıbe örneği olarak verilebilir.

Rivâyet olundu ki makâm-ı Hızır ‘aleyhi’s-selâma vâsıl olduklarında Hızır ‘aleyhisselâmı câmesine bürünmüş ve ser ve rûyunu mestûr kılmış ve bir mevzi’e tayanmış buldular cenâb-ı Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm selâm verdi Hazret-i Hızır rûyun küşâde kılup redd-i selâm etti ve su’âl etti ki sen kimsin cevâb buyurdu ki ben nebî-yi Benî İsrâ’îl Mûsâyım cenâb-ı Hudâ buyurdu ki cenâb-ı Hudâ sohbet edeyim ve zâtından biraz şey öğreneyim hazret-i Hızır ‘aleyhisselâm buyurdu ki bir kimse ki peygamber-i sâhib-i seri’at ola gayrı kimesneden ne vechile ta’allüm eder...[106a-106b].

Es’ad Dede Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî’de sık sık önemli kişilere ve eserlere atıfta bulunmuş bu önemli kişilerden rivâyetler alıntılanmış ve eserlerinden bahsetmiştir. Kimi zaman bu kimseler din büyüklerinin isimleri olduğu gibi kimi zaman da önemli eser vermiş kimselerin isimleri ve eserlerinden bahsettiği de vaki olmuştur.

Hızır başta olmak üzere, Hazret-i Ömer, Bâyezid-i Bistâmî, Zü’nnûn-ı Mısırî, Celâleddin Devvânî, Hafız, Seyh Muhammed Efzal, Seyh Velî Muhammed, Seyh ‘Abdüllâtîf, Sa’dî, Mevlâna Câmî, Selmân-ı Sâvecî, ‘Abdu’l’aliyy efendi, Sünbülzâde Vehbî, İsmâil Hakkı Bursevî, Ankaravî, Prizrenli Ali Efendi gibi önemli âlimlerin isimlerini ve (Hakayık)Süllemî, Fütûhât-ı Mekkiyye, Gülistân, Fîhi mâ Fih, Gülşen-i Râz, Tercüme-i Kamûs, Şemsü’l-lüga, Tuhfe, Mutavvel, Nefahât, Burhan-ı Katî’, Ferheng-i Cihângîr değerinde önemli eserlerden alıntılar yapmış olmakla şerhini zenginleştirmiştir.

Ayrıca eserde daha önce yaşamış olduğunu bildiğimiz hükümdarlarla ilgili de hikâyeler yer almaktadır. Bu hikâyeyi Şehnâme’yi kaynak olarak anlatan Es’ad

Dede Taktî'i anlattığı kısımda Keyânîyân sultanlarından birkaç kimsenin ismini zikredip hikâyelerini anlamıştır.

Bu mısra' Kitâb-ı şahnâme'dendir. Asl-ı beyit

Çü güştâsb râ dâd lührâsb taht

Ferûd âmed ez taht berbest raht

Güştâsb'e pederi ya'nî Lührâsb yüz yirmi yıl saltanattan sonra saltanatı terk edip Belh'te 'ibâdete meşgûl oldu ve Güştâsb'in saltanattan otuz sene mürûr ettikte Zerdüşt hakîm zuhûr edip âyîn-i megânî bünyâd Tâ'iyye-yi Kübrâya yazmakta olduğumuz tercümeniñ evâhirinde Zerdüşt'ün zuhûru ve sebebe binâ-yı âyîn Zerdüştü insâ'llahü te'âlâ tafsîl olunur ve Tercüme-yi Bürhân-ı Katı'da Zerdüşt ve Zertüşt maddelerine nazar oluna. (Lührâsb) râbi'-i selâtîn-i Keyânîyândandır İbn-i Ervend bin Keypüsîn bin Keykubâd'dır. (Lührâsb) bî-mânend bir pâdişâh-ı 'adâletküster ve ra'yyetperver idi ve kendisinin dört oğlu var idi ki cümlesi 'âkıl u dânâ ve şecî' ü tüvânâ idi. (1) Erdeşîr (2) (Şeydâsp) Bu ikisi Keykâvusun duhter-i pâkize ahterinden kadem-i nihâde-yi sâha-yı vücûd olmuştur ve zevce-yi digerden dahi iki ferzend-i ercmendi olmuştur (1) Zerîr (2) Güştâsb cümlesinin e'kal ve eşca'ı Güştâsb idi velâkin Lührâsb Güştâsb'ı hor u hakir ve bîkadr u zelîl tutardı...[9a].

Eser aynı zamanda Es'ad dedenin hayatına kaynak niteliğindedir. Bir yerde bir eseri tercüme ettiğini bir yerde de elinde olan çeşitli Mesnevî şerhlerinin ve iki bine yakın kitabının Yenikapı yangınında yandığını beyân eder. Bundan dolayı eser şârih hakkında da bizlere bilgi verir.

...Tâ'iyye-yi Kübrâya yazmakta olduğumuz tercümeniñ evâhirinde Zerdüşt'ün zuhûru ve sebebe binâ-yı âyîn Zerdüştü inşâ'llâhü te'âlâ tafsîl olunur... [9a].

...ma'lûm ola ki Perzinli 'Ali Dedenin yazmış olduğu Mesnevî-yi Şerîf ve Nanem Dedenin hattıyla olan cild-i sâdis Ankaravî 1324 senesi şevvali beşinci gece çehârşenbe takriben iki biñ cild kütüb-i nefîsem ile birlikte Yenikapı Mevlevihânesi harikinde muhterik olmuştur... [11a].

Sonuç

Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî ve şârihi Muhammed ya da Muhammed Es'ad Dede edebiyat ve Mesnevî şerhi literatürü için önemli şahsiyetlerden biridir. 19. asrın ortasında ve 20. asrın başında yaşamış olan Es'ad Dede çok iyi eğitim görmüş, dil

ve diller öğrenmiş, dinî ilimleri tahsil etmiş ve Mevlevî postnişinliği yapmış bir isimdir. Bunun sonucu olarak da hem almış olduğu eğitimin hem de Mevlevî postnişinliğinin vermiş olduğu cûş u hurûş ile Mesnevî deryâsına atılmış olan Dede bu deryâya az da olsa dalmış ve bunda muvaffak olarak Mesnevî yaşatma ve aktarma geleneğinde bir taş da kendisi koymuştur.

Bu eser I. cildin 373 beytinin şerhini kapsamaktadır. Şerhleri yaparken kaynak olarak ayet, hadîs, peygamber kıssaları, menkıbeler ve çoğu önemli şahsiyetlerin eserlerinden ve eserlerin içindeki hikâyelerden yararlanması eserini bir bilgi hazinesi hâline getirmiştir. Es'ad Dede'nin eserinde kullandığı dil Arapça ve Farsça ağırlıklıdır.

Şârih eserinde yazılış amacından bahsetmese de Es'ad Dede'yi tanıyan hayatını okuyan kişi anlar ki Mevlâna'nın Mesnevî'sini şerh etmek bir ihtiyaçtır. Neredeyse her dile tercümesi olan ve yüzyıllardır her şârihin bilgisi dâhilinde yaptığı şerhleri gören bir Mevlâna aşığı ömrü vefa ettiğince Mesnevî şerhini yapmaya uğraşır. Aynı zamanda Es'ad Dede öğrencilerine bildiklerini ne olursa olsun öğretmeyi vasiyet etmiş biridir. Kendi de öğrendiklerini her koşulda dili döndüğünce öğretmeyi kendine amaç edinmiştir. Öyle olacak ki daha sonra öğrencisi Ahmed Avni Konuk ve Tahirü'l-Mevlevî (Olgun) Mesnevî'yi şerh edecektir. İşte yolu bir şekilde Mevlâna ve Mesnevî'siyle kesişen bir âlim duramaz ve kendinden önceki şerhlerle kendinden sonraki şerhler arasında bir köprü kurar.

Kaynakça

- Avşar, Z. (2007). Rûhu'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları* 2/3, 59-72.
- Avşar, Z. (2008). Tenkitli Metin Neşrinde İmla Sorunu Üzerine Yeni Düşünce ve Öneriler. *Turkish Studies*, 3/6, s. 59-95. doi.org/10.7827/TurkishStudies.452
- Ceyhan, S. (2010). "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mahfil Dergisi'ndeki Hâtırâtı Işığında Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede", *Tasavvuf*, İstanbul 2010, XXVI, s. 25-70.
- Demirel, Ş. (2007). Mevlâna'nın Mesnevî'si ve Şerhleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10 (2007), 469-504.
- Güleç, İ. (2004). Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri. *Osmanlı Araştırmaları=The Journal of Ottoman Studies*: Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı 2 (24): 159-179.
- Güleç, İ. (2006). Mevlâna'nın Mesnevî'sinin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler. *İlmî Araştırmalar* (22), 135-154.
- Güleç, İ. (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güleç, İ. (2010). Sürûrî, Muslihuddin Mustafa. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: TDV Yay. 170-172.
- Mehmed Süreyya (1311), *Sicill-i Osmânî II*, İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Öktay, N. (2008). *Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Özdemir, M. (2016). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *Turkish Studies*, 11/20, 461-502. doi.org/10.7827/TurkishStudies.10093
- Tatçı, M.-Kurnaz, C. (2003). "Mehmed Esad Dede", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara, XXVIII, s. 469-470.
- Temizel, A. (1996). *Mevlâna ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Temizel, A. (2009). *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, S. Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya.
- Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı, I-II, Bizim Büro Yay., Ankara.

- Uçar, A. (2022). *Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt, İnceleme-Metin-Sözlük*. İstanbul: Rûmî Yayınları.
- Vassaf, Hüseyin; *Esadnâme*, 1289-1348, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2324/2.
- Yavuz, A. F., Özen, İ. (1972). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yay.